

1 Bezesporu spontánního obnovování občanské společnosti a zrušení cenzury. Znovu nebo nově utvořené organizace dávaly neskrytě najevo, že chtějí daleko víc než jen *socialismus s lidskou tváří*. Z různých pozic a úrovní zpochybňovaly *vedoucí úlohu komunistické strany*, nutily reformní vedení k interakci a rozšiřovaly veřejný prostor. Svobodná média celkem pochopitelně kritizovala především dosavadní způsob uplatňování moci. Ožívala v nich nedávná minulost, tiskly se více či méně povedené analýzy momentálního stavu společnosti, zveřejňovaly se úvahy o tom, co a jak dál. Média plnila roli opozice. Pohyb ve společnosti a v médiích ale narážel na vnější a vnitřní limity.

Projekt *socialismu s lidskou tváří* nesporně posouval Československo směrem k větší míře občanských práv a svobod, ale mnohé zůstalo nevyjasněno. Dnes už lze jen ahistoricky spekulovat o tom, k jakým cílům by nakonec Pražské jaro dospělo. Náznaky možné odpovědi se snad dají odvodit od názvu a textu článku *Před rozhodnutím (O nový československý model socialismu)*, který vyšel 10. a 11. července 68 v *Rudém právu*; koncipovali ho členové a spolupracovníci mezioborového týmu pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce. Pisatelé hodlali usilovat o to, aby se v budoucnosti *každý občan socialistické země opravdu setkával nikoli s menší a nikoli se stejnou, ale právě s větší měrou svobody slova, projevu, shromažďování, spolčování, pohybu a cestování, než jaké poskytovala buržoazní společnost*. Totéž mělo platit pro sebeurčení osobní a národní, pro vzdělání, pro zaměstnání a dokonce i pro nabývání osobního majetku. Vyšší formy mělo dosáhnout demokratické zastoupení občanů v zastupitelských sborech i jejich účast na rozhodování a řízení. Pražské jaro však snahy o tak pronikavé změny pouze zahájilo a je zřejmé, že by je časem provázely více či méně konfliktní diskuse o významu slov jako jsou socialismus, svoboda, demokracie atd. Následovalo by hledání způsobů a mechanismů jak, jakým tempem a v jaké míře změny uskutečnit.

2 Devětaosmdesátý byl dokončením osmašedesátého; všeho toho, co zůstalo na půli cesty. Velmi dobře to symbolizuje známý plakát z devětaosmdesátého, kde jsou vůči sobě zrcadlově zobrazeny oba letopočty (68-89). Víc asi není třeba dodávat.

3 Úspěchy jsou jasné: relativně stabilní a relativně úspěšný stát zakotvený v NATO a v Evropské unii.

K největším neúspěchům lze počítat skutečnost, že po Listopadu 89 nenastalo ono peroutkovské *budování státu*. Občané mnohdy vnímají stát jako nepřítele a stát se dost často k občanům jako nepřítel chová. Ve veřejném prostoru převládá názor, že stát není dobře spravován, což potvrzuje jak úroveň, tak výkonnost státních institucí. Na ostrou kritiku bohužel nenavazuje rozumná a kultivovaná debata o tom, jak tento stav napravit.